

สำรวจข้อถกเถียงทางปรัชญาเกี่ยวกับอารมณ์ และทฤษฎีอารมณ์สมานกาย

ปิยนัฐ ประถมวงษ์

สาขาปรัชญา สำนักวิชาสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัย
เชียงใหม่: paepiyanat@gmail.com

Exploring a Philosophical Debate about Emotion and Theory of Embodied Emotion

Piyanat Prathomwong

Centre for Philosophy, School of Social Sciences,
Jawaharlal Nehru University, New Delhi 110067, India

E-mail: paepiyanat@gmail.com

สำรวจข้อถกเถียงทางปรัชญา เกี่ยวกับอารมณ์และทฤษฎีอารมณ์ สมานกาย

บทคัดย่อ

ในประวัติศาสตร์การถกเถียงทางปรัชญาเกี่ยวกับอารมณ์มีทฤษฎีซึ่งเป็นที่โต้แย้งกันอยู่สองทฤษฎีดังนี้ ทฤษฎีความรู้สึก (Feeling Theory) เห็นว่าอารมณ์คือความรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงในร่างกาย และทฤษฎีการรู้คิด (Cognitive Theory) เห็นว่าอารมณ์คือสภาวะทางจิตที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดซึ่งมีคุณลักษณะการมุ่งสู่เป้าหมายของจิต (Intentionality)¹ ทฤษฎีทั้งสองมีความขัดแย้งกัน

¹ คำว่า intentionality เป็นคำศัพท์เฉพาะซึ่งมีการแปลเป็นภาษาไทยอยู่แล้ว เช่น การแสวงวัตถุ (ใช้โดยกรีติ บุญเชื้อ) หรือ การพุ่งไปของเจตลำนึก (ใช้โดยรชฏ สาทรวาภู) อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนตั้งใจหลีกเลี่ยงการแปลว่า “การแสวงวัตถุ” เพื่อป้องกันความสับสนคำว่า “วัตถุ” เนื่องจากในภาษาไทยโดยทั่วไปนั้นเรามักเข้าใจคำว่า “วัตถุ” ว่าเป็นวัตถุทางกายภาพ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ต้นไม้ ที่มีอยู่จริง ทว่า intentionality ของ

ทว่าหลักฐานเชิงประจักษ์ในปัจจุบันชี้ว่าอารมณ์มีความเกี่ยวข้องกันทั้ง ความรู้สึกทางร่างกายและการรู้คิด ปัญหาสำคัญของนักปรัชญาที่ศึกษา อารมณ์ในปัจจุบันคือ การพยายามสร้างทฤษฎีเพื่อประนีประนอมทฤษฎี ทั้งสองเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ มีนักปรัชญาอารมณ์บางส่วนเชื่อว่า อารมณ์เกี่ยวข้องกับแง่มุมทางปรากฏการณ์วิทยาของจิตสำนึกด้วย กล่าวคือ โดยส่วนใหญ่แล้วเราจะสำนึกรู้อารมณ์ในฐานะที่เป็น ประสบการณ์ความรู้สึก (Conscious Experience) ซึ่งมีคุณลักษณะ ของประสบการณ์ส่วนตัวจากมุมมองเชิงอัตวิสัย

ในบทความนี้ ผู้เขียนสำรวจทฤษฎีทั้งสองข้างต้นพร้อมทั้งชี้ให้เห็น ปัญหาบางประการ โดยสำรวจทฤษฎีอารมณ์สมานกาย (Embodied Emotion) ซึ่งเป็นทฤษฎีทางเลือกที่พยายามประนีประนอมทฤษฎีทั้งสอง ข้างต้น ผู้เขียนเลือกสำรวจแนวคิดอารมณ์สมานกายที่เสนอโดย Prinz พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่าแนวคิดนี้เป็นการพยายามประนีประนอมทฤษฎี ข้างต้นทั้งสองทฤษฎีเข้าด้วยกันอย่างน่าสนใจ ทว่าขาดแง่มุมทาง ปรากฏการณ์วิทยา ผู้เขียนได้แนะนำแนวคิดของ Colombetti ซึ่งถือเป็น ทิศทางใหม่ในการศึกษาอารมณ์ในลักษณะบูรณาการที่ครอบคลุมทั้ง

จิตสามารถมุ่งไปสู่สิ่งที่ไม่ใช่วัตถุทางกายภาพได้ กล่าวคือ อาจมุ่งไปสู่จินตนาการ เช่น เอเลี่ยน ยูนิคอร์น โดราเอมอน หรือ ซูเปอร์แมน นอกจากนี้ ผู้เขียนต้องการเน้นถึง “การมุ่งตรงไปยัง” ซึ่งใกล้เคียงกับคำในภาษาอังกฤษว่า directedness ซึ่งนักวิชาการใน โลกภาษาอังกฤษมักใช้อธิบายลักษณะของ intentionality อย่างไรก็ตาม เหตุผลที่ผู้เขียน ไม่ใช้คำว่า “การมุ่งไปของเจตสำนึก” ก็เนื่องจากคำว่า “เจตสำนึก” มีแนวโน้มของความ หมายในแง่ที่เกี่ยวข้องกับสำนึก หรือ consciousness ซึ่งจะเป็นคำศัพท์ที่ค่อนข้างไปทาง ปรัชญาปรากฏการณ์วิทยา เนื่องจากผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายคงความหมายของคำว่า intentionality ในแบบกต่าง ๆ กล่าวคือใช้ได้ทั้งในปรัชญาวิเคราะห์และปรากฏการณ์วิทยา ผู้เขียนจึงเลือกแปล intentionality ว่า “การมุ่งสู่เป้าหมายของจิต”

สองทฤษฎีข้างต้นแล้วยังให้ความสำคัญกับแง่มุมทางปรากฏการณ์วิทยา
ของอารมณ์อีกด้วย

คำสำคัญ: อารมณ์ ปรัชญาอารมณ์ จิตสมานกาย อารมณ์สมานกาย
ปรากฏการณ์วิทยา

Abstract

In a philosophical debate regarding emotion, it is said that there are two major competing theories: feeling theory and cognitive theory. The former asserts that emotions are feelings of bodily changes; the latter contends that emotions are cognitive states concerning intentionality. However, the recent empirical evidence reveals that emotions involve both bodily events and cognitions. Furthermore, it is also held that there can be phenomenology of emotion-emotions are conscious experiences as the first person perspective. The concern of philosophers of emotion today is how to formulate an integrated theory compromising these components.

In this paper, I explore feeling and cognitive theories of emotion and point out its problems. Then, I investigate an embodied emotion theory as an alternative. I look through Prinz's embodied emotion theory and argue that although his theory attempts to compromise bodily feeling and cognition, it lacks a phenomenological dimension. So, I

introduce Colombetti's theory which is a new direction for studying emotion. Her theory is not only to integrate bodily and cognitive states but also recognize the phenomenology of emotion.

Keywords: Emotion, Philosophy of Emotion, Embodied Mind, Embodied Emotion, Phenomenology

บทนำ

บทความนี้เป็นการสำรวจข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีซึ่งเป็นการศึกษาเชิงเอกสาร บทความแบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ 1) คำนำ 2) สำรวจทฤษฎีความรู้สึกละและทฤษฎีการรู้คิดเกี่ยวกับอารมณ์ 3) ทฤษฎีอารมณ์สมานกาย² และ 4) สรุป ผู้เขียนเริ่มต้นจากการสำรวจข้อถกเถียงของทฤษฎีตั้งต้นที่ขัดแย้งกันอยู่ ซึ่งเป็นการสำรวจทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ของทฤษฎีและในแง่ข้อถกเถียง พร้อมทั้งแสดงให้เห็นถึงปัญหาว่าทั้งสองทฤษฎีมีปัญหาอย่างไร ต่อจากนั้นจึงทำการสำรวจทฤษฎีอารมณ์สมานกายซึ่งเป็นทฤษฎีทางเลือกที่กำลังได้รับความนิยม ผู้เขียนได้สำรวจทฤษฎีการประเมินสมานกาย (Embodied Appraisal Theory) ที่เสนอโดย Prinz พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่าแม้แนวคิดนี้จะเป็นการพยายามประนีประนอมทฤษฎีข้างต้นทั้งสองทฤษฎีเข้าด้วยกันอย่างไร น่าสนใจ ทว่ายังขาดแง่มุมทางปรากฏการณ์วิทยา ต่อจากนั้นผู้เขียนได้

² คำว่า embodied เป็นคำศัพท์เฉพาะซึ่งยังไม่พบว่ามีการใช้แพร่หลายในภาษาไทย อย่างไรก็ตาม ผู้แปลเลือกแปลตามศรชัย ฉัตรวิริยะชัย โดยแปลเป็นภาษาไทยว่า “สมานกาย”

แนะนำแนวคิดของ Colombetti ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาและแนวคิด Enactive Approach³ ซึ่งเป็นการกำหนดทิศทางการศึกษาอารมณ์ที่นอกจากจะพยายามอธิบายอารมณ์ได้อย่างครอบคลุมทั้งสองทฤษฎีข้างต้นแล้ว ยังให้ความสำคัญกับแง่มุมทางปรากฏการณ์วิทยาของอารมณ์อีกด้วย

นักปรัชญาตะวันตกโดยส่วนใหญ่มองว่า อารมณ์ความรู้สึก (Affection) คืออุปสรรคในการใช้เหตุผลและการเข้าถึงความจริง พุดอีกอย่างหนึ่งคืออารมณ์ความรู้สึกเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับเหตุผล มุมมองเช่นนี้ก่อให้เกิดลักษณะคู่ตรงข้ามที่แบ่งแยกอารมณ์ความรู้สึกออกจากเหตุผลและดีค่าอารมณ์ความรู้สึกเฉพาะในแง่ลบ ทำให้การศึกษาอารมณ์ความรู้สึกในแง่มุมที่มีความสำคัญมักถูกละเลย เช่น อารมณ์ความรู้สึกอาจมีส่วนช่วยในการใช้เหตุผลหรือมีส่วนช่วยในกระบวนการรู้คิดของเรา หรือแม้กระทั่งอารมณ์ความรู้สึกอาจจะเป็นสภาวะที่อยู่เบื้องหลังสภาวะจิตของเราอยู่แทบจะตลอดเวลา ส่งผลถึงกันและไม่สามารถแยกออกจากกันได้ แม้ว่าอันที่จริงนักปรัชญาตะวันตกบางส่วนให้ความสำคัญและกล่าวถึงอารมณ์ความรู้สึก ยกตัวอย่างเช่น Aristotle นักปรัชญาสำนัก Stoics, Descartes, Spinoza, Hume และอื่น ๆ แต่การให้คุณค่ากับการศึกษาอารมณ์ความรู้สึกอย่างจริงจังตลอดประวัติศาสตร์ปรัชญาตะวันตกยังถือว่ามีน้อยมาก ในทางตรงกันข้าม การให้ความสำคัญกับอารมณ์ความรู้สึกอย่างเกินเลยหรือในลักษณะโรแมนติกแม้ว่าจะมีความสำคัญต่ออารมณ์ความรู้สึกส่วนบุคคลและประสบการณ์บางแง่มุมของชีวิต แต่หากเรามองอารมณ์ความรู้สึก

³ ผู้เขียนยังไม่พบการแปลคำว่า enactive approach ที่เหมาะสมในภาษาไทย และเห็นว่าควรใช้ทับศัพท์ไปก่อน

ในลักษณะที่โรแมนติกเกินไปก็อาจทำให้มนุษย์ขาดการใช้เหตุผลและก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมายได้เช่นกัน

ในปัจจุบันการศึกษาอารมณ์ได้รับความสนใจและความนิยมมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทั้งในขอบเขตของปรัชญาและวิทยาศาสตร์ (จิตวิทยา ประสาทวิทยา ประชาชนศาสตร์ ฯลฯ) นักทฤษฎีหลายคนเชื่อว่าอารมณ์มีนัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับ/ส่งผลต่ออัตวิสัย การรู้คิด การใช้เหตุผล การแสดงออก การกระทำ พฤติกรรม การตัดสินใจทางศีลธรรม ฯลฯ ทิศทางการศึกษาดังกล่าวเป็นการมุ่งศึกษาทำความเข้าใจอารมณ์อย่างแท้จริงโดยใช้ทั้งการวิเคราะห์ทฤษฎีและหลักฐานเชิงประจักษ์ เพื่อมุ่งหวังให้เกิดการเข้าใจอารมณ์ในลักษณะที่ปราศจากอคติอย่างที่เกริ่นไว้ข้างต้น นักปรัชญาและนักวิทยาศาสตร์มุ่งตอบคำถามว่าอารมณ์ คืออะไร มีความสำคัญหรือมีบทบาทอย่างไรต่อชีวิตของมนุษย์ (ในหลายกรณีก็ศึกษาอารมณ์ของสัตว์ด้วย) เมื่อการศึกษาอารมณ์ได้รับความสนใจมากขึ้น การก่อรูปเป็นทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับอารมณ์จึงเกิดขึ้นตามมา โดยมีอยู่สองทฤษฎีใหญ่ ๆ ดังนี้ ทฤษฎีความรู้สึกละและทฤษฎีการรู้คิด ซึ่งทฤษฎีทั้งสองมีจุดตั้งต้นที่ขัดแย้งกัน กล่าวคือ ทฤษฎีความรู้สึกละเห็นว่าอารมณ์คือความรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงในร่างกาย ในขณะที่ทฤษฎีการรู้คิดเห็นว่าอารมณ์คือสภาวะทางจิตที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดในสมอง ดังนั้น อารมณ์จึงเกี่ยวข้องกับการมุ่งสู่เป้าหมายของจิต⁴

⁴ การมุ่งสู่เป้าหมายของจิต หรือ intentionality เป็นคำศัพท์เฉพาะทางปรัชญาและจิตวิทยา หมายถึงคุณลักษณะของสภาวะจิตด้านการรู้คิด (cognitive) เช่น ความเชื่อ การรับรู้ ด้านพฤติกรรม (conative) เช่น ความมุ่งหมายและความต้องการ และด้านอารมณ์ความรู้สึก (affective) เช่น อารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งหมายถึงว่าสภาวะจิตต่าง ๆ เหล่านี้มีคุณลักษณะที่สามารถมุ่งสู่เป้าหมาย ไม่ว่าจะป็นวัตถุ เหตุการณ์ ประพจน์

อย่างไรก็ตาม หลักฐานเชิงประจักษ์ในปัจจุบันชี้ว่า อารมณ์มีความเกี่ยวข้องกับทั้งความรู้สึกทางร่างกายและการรู้คิดอย่างมีนัยสำคัญ การถกเถียงเพื่อป้องกันทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งข้างต้นจึงค่อนข้างล้าสมัยและไม่ใส่ใจกลางของการถกเถียงในปัจจุบัน ดังนั้น ปัญหาสำคัญของนักทฤษฎีด้านอารมณ์ทุกวันนี้คือการพยายามสร้างทฤษฎีเพื่อประนีประนอมทฤษฎีทั้งสองเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ มีนักทฤษฎีอารมณ์บางส่วนเชื่อว่านอกจากอารมณ์จะเกี่ยวข้องกับความรู้สึกทางร่างกายและการรู้คิดแล้ว อารมณ์ยังเกี่ยวข้องกับแง่มุมทางปรากฏการณ์วิทยาอีกด้วย กล่าวคือ โดยส่วนใหญ่แล้วเราจะสำนึกอารมณ์ในฐานะที่เป็นประสบการณ์ความรู้สึกซึ่งมีคุณลักษณะของประสบการณ์ส่วนตัวจากมุมมองเชิงอัตวิสัยหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าประสบการณ์จากแง่มุมของบุคคลที่หนึ่ง

การศึกษาเกี่ยวกับอารมณ์มีคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องหลายคำที่ยุ่งยากต่อการแปล ผู้เขียนได้เลือกแปลคำในภาษาอังกฤษเป็นคำในภาษาไทยดังนี้ Affection/Affectivity แปลว่า อารมณ์ความรู้สึก Feeling แปลว่า ความรู้สึก Emotion แปลว่า อารมณ์ Mood แปลว่า มู้ด⁵ ผู้เขียนขออธิบายนิยามโน้ตศัพท์ของคำต่าง ๆ ในเบื้องต้นบทความนี้เป็นการศึกษาเรื่อง “อารมณ์” ซึ่งในตอนต้นของคำนำผู้เขียนใช้คำว่า “อารมณ์ความรู้สึก” เพื่อเกริ่นถึงการขาดการให้ความสำคัญในการศึกษาเรื่องอารมณ์ความรู้สึกของนักปรัชญาตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา

จินตนาการ ฯลฯ เช่น ผมเชื่อว่าก้อนหินมักตกลงสู่พื้นเสมอ (ความเชื่อมุ่งสู่ประจักษ์) ผมอยากไปคูหนึ่ง (ความต้องการมุ่งสู่เหตุการณ์) หรือ ผมกลัวงู (ความกลัวมุ่งสู่วัตถุ) เป็นต้น⁵ เนื่องจากประสบการณ์ในการหาคำแปลในภาษาไทย ผู้เขียนจึงแปล mood แบบทับศัพท์ว่า มู้ด

มานับพันปี เนื่องจากว่าคำว่า Emotion ในภาษาอังกฤษเพิ่งปรากฏขึ้น ครั้งแรกราว ๆ ต้นศตวรรษที่ 17 ก่อนหน้านั้นคำที่ใช้อ้างถึงอารมณ์/ อารมณ์ความรู้สึกในภาษาอังกฤษคือ การใช้คำกว้าง ๆ อย่างคำว่า Passion และ Affection (Beck, 2015, para. 10, 11) อย่างไรก็ตาม นักวิชาการและนักทฤษฎีในปัจจุบันมักจัดจำแนกให้ “ความรู้สึก” “อารมณ์” และ “มู้ด” อยู่ภายใต้ขอบเขตของคำที่กินความหมายกว้างกว่าคือคำว่า “อารมณ์ความรู้สึก”

อย่างไรก็ดี พึงสังเกตว่า “ความรู้สึก” เป็นสภาวะทางจิตที่สัมพันธ์กับร่างกายซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ก็ได้ ในกรณีของทฤษฎีความรู้สึกเกี่ยวกับอารมณ์ถือว่าอารมณ์เกี่ยวข้องกับความรู้สึกทางร่างกาย ในแง่นี้จึงถือว่าความรู้สึกสัมพันธ์กับอารมณ์อย่างแยกกันไม่ออก ส่วนในกรณีของความรู้สึกที่ไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ เช่น ความรู้สึกเจ็บปวดทางร่างกายนั้นจะไม่ถือว่าเป็นอารมณ์ แม้ว่าความเจ็บปวดอาจจะเป็นต้นเหตุนำไปสู่อารมณ์บางอย่าง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าความเจ็บปวดในตัวเองคืออารมณ์ จึงอาจกล่าวได้ว่า นอกจาก “อารมณ์ความรู้สึก” จะเป็นคำใหญ่ที่สามารถับรวมความรู้สึก (ที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์) อารมณ์และมู้ดแล้ว ยังอาจรวมถึงลักษณะของความรู้สึกที่ไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ได้ด้วย พุดอีกอย่างหนึ่งคือ “อารมณ์ความรู้สึก” เป็นคำที่มีความหมายกว้างและสามารถขยายรวมไปถึงลักษณะของความรู้สึกล้วน ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ได้ด้วย

สำหรับความแตกต่างระหว่างมิติของอารมณ์และมู้ดสามารถอธิบายเบื้องต้นได้ดังนี้ นักวิจัยด้านอารมณ์ในปัจจุบัน (ซึ่งเชื่อตรงกันแล้วว่าอารมณ์เกี่ยวข้องกับทั้งร่างกายและการรู้คิด) ส่วนใหญ่เห็นว่าอารมณ์แตกต่างกับมู้ดในสองประการ คือ 1) เรื่องระยะเวลาของการเกิด กล่าวคือ อารมณ์จะเกิดขึ้นในระยะเวลาดสั้น ในช่วง

เวลาไม่กี่วินาทีหรือไม่กี่นาที เนื่องจากเกิดขึ้นจากสิ่งเร้าเฉพาะหน้า เช่น โกรธคนที่เดินเหยียบเท้า กลัวสุนัขที่วิ่งไล่ตาม ขยะแขยงอาหารบูดในห้องครัว ฯลฯ ส่วนผู้ดัมมักจะเกิดขึ้นในระยะเวลาอันนับตั้งแต่ ชั่วโมง วัน หรืออาจจะเป็นสัปดาห์ เช่น ความเบื่อหน่าย ความหดหู่ ความวิตกกังวลแบบเลื่อนลอย เป็นต้น 2) เรื่องการมุ่งสู่เป้าหมายของจิต หรือ Intentionality นักวิจัยอารมณ์ส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่า อารมณ์เป็นสภาวะจิตที่มีการมุ่งสู่เป้าหมาย เช่น ผมกลัวเสือ (มุ่งสู่วัตถุคือเสือ) หรือ ผมกลัวการก่อการร้าย (มุ่งสู่เหตุการณ์ คือ การก่อการร้าย) เป็นต้น ส่วนผู้ดัมค่อนข้างมีปัญหาอยู่มาก เนื่องจากผู้ดัม เช่น ความเบื่อหน่ายหรือความวิตกกังวลอย่างเลื่อนลอยดูเหมือนจะเกิดขึ้นเองและไม่ได้เป็นสภาวะจิตที่มุ่งไปสู่สิ่งใด ข้อถกเถียงเรื่องการมุ่งสู่เป้าหมายของจิตของผู้ดัมเป็นเรื่องที่เป็นปัญหามากในปรัชญาจิต⁶ อย่างไรก็ตาม บทความนี้มุ่งเน้นเรื่องอารมณ์ และไม่ได้กล่าวถึงผู้ดัม

สำรวจทฤษฎีความรู้สึก (Feeling Theory) และทฤษฎีการรู้คิด (Cognitive Theory)

ก่อนที่จะสำรวจทฤษฎีทางเลือกอย่างเช่นทฤษฎีอารมณ์สมานกาย เราควรทำความเข้าใจข้อถกเถียงของทฤษฎีตั้งต้นที่ขัดแย้งกันอยู่ก่อน ตามที่กล่าวมาแล้ว ในประวัติศาสตร์ของการศึกษาเรื่องอารมณ์ ทฤษฎีอารมณ์สามารถแบ่งออกเป็นสองทฤษฎี คือ ทฤษฎีความรู้สึกกับ

⁶ นักปรัชญาบางคนเห็นว่าผู้ดัมคือสภาวะของจิตที่มุ่งสู่เป้าหมาย แต่เป็นเป้าหมายแบบไม่เฉพาะเจาะจง เช่น โลกโดยรวมทั้งหมด กล่าวคือ เมื่อเราอยู่ในภาวะซึมเศร้า โลกที่เราอาศัยอยู่ก็ดูจะหมองเศร้าไปหมด จึงกล่าวได้ว่า ภาวะซึมเศร้านี้มุ่งไปสู่เป้าหมายคือโลกโดยรวมทั้งหมด

ทฤษฎีการรู้คิด

ทฤษฎีความรู้สึ: อารมณ์คือความรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงในร่างกาย

ตั้งแต่ตอนต้นของศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา คำว่า “Emotion” (อารมณ์) เริ่มถูกใช้ในภาษาอังกฤษ จนถึงประมาณต้นศตวรรษที่ 19 นักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่จึงเริ่มต้นศึกษาอารมณ์ และส่วนใหญ่เห็นว่า อารมณ์คือกลไกที่เกิดขึ้นเองในร่างกายอย่างอัตโนมัติเพื่อตอบสนองต่อสิ่งเร้าเมื่อสิ่งมีชีวิตทางชีววิทยาเผชิญหน้ากับสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ อารมณ์ยังเกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางสีหน้า (Facial Expression) และดูจะเป็นลักษณะสากลที่มีอยู่ในสิ่งมีชีวิตชั้นสูงหลายประเภท วิธีคิดดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากงานเรื่อง *The Expression of the Emotions in Man and Animals* (1890) ของ Charles Darwin (ค.ศ.1809-1882) ซึ่งถือเป็นหนึ่งในผู้บุกเบิกการศึกษาอารมณ์และต่อมาถูกจัดให้เป็นทฤษฎีวิวัฒนาการของอารมณ์⁷ กล่าวคือ อารมณ์มีหน้าที่เพื่อส่งเสริมให้สิ่งมีชีวิตอยู่รอดได้ เช่น ความกลัวทำให้เหยื่อถอยหนีหรือต่อสู้กับผู้ล่า หรือความขยะแยะงทำให้สิ่งมีชีวิตมักไม่กินของเน่าเสีย เป็นต้น การศึกษาอารมณ์ในแง่วิวัฒนาการส่งอิทธิพลทางความคิดต่อนักปรัชญาและนักวิทยาศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับอารมณ์รุ่นหลัง เช่น William James (ค.ศ.1842-1910), Paul Ekman (ค.ศ. 1934), Paul Griffiths (ค.ศ.1962) และอื่น ๆ

⁷ ทฤษฎีวิวัฒนาการคือทฤษฎีที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของ Darwin และแม้ว่าทฤษฎีวิวัฒนาการของอารมณ์จะมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อทฤษฎีความรู้สึ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทฤษฎีการรู้คิดจะขัดแย้งกับทฤษฎีวิวัฒนาการ เนื่องจากมนุษย์ถือเป็นสิ่งมีชีวิตที่วิวัฒนาการขั้นสูง สมองจึงมีศักยภาพในการรู้คิดจากการวิวัฒนาการดังกล่าว

ทฤษฎีวิวัฒนาการของอารมณ์ส่งอิทธิพลต่อทฤษฎีความรู้สึกลงในแง่ที่สอดคล้องกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่และสรีรศาสตร์ บทความเรื่อง What is an Emotion? ของ William James ในปี ค.ศ.1884 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของทฤษฎีความรู้สึกละ 8 แนวคิดเรื่องอารมณ์ของ James อาจจะมีพ้องตรงกับสามัญสำนึกของเราอยู่บ้าง กล่าวคือ โดยปกติเรามักคิดว่า อารมณ์เกิดขึ้นก่อนในจิตแล้วส่งผลให้เกิดอาการทางร่างกายตามมา ทว่าเจมส์เห็นตรงกันข้ามว่า เมื่อเรารับรู้สิ่งภายนอก เช่น รูปร่างกายของเราจะเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นก่อน เช่น หัวใจเต้นเร็วขึ้นหรือเลือดสูบฉีดแรงขึ้น และเมื่อเราไป “รู้สึก” ถึงการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายนี้ ความรู้สึกดังกล่าวคืออารมณ์ ดังที่ James (1884) กล่าวว่า “การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายต่าง ๆ เป็นผลโดยตรงมาจากการรับรู้ของการถูกระคายเคือง และความรู้สึกของเราต่อการเปลี่ยนแปลงเดียวกันนั้นในแบบที่มันปรากฏ คือ อารมณ์”⁹ (pp. 189-190) ในแง่ที่อารมณ์ไม่ได้เกิดจากความคิด แต่เป็นเรื่องทางร่างกาย จริงอยู่ที่อารมณ์คือสภาวะจิต แต่สภาวะจิตดังกล่าวคือสภาวะความรู้สึกลงถึงการเปลี่ยนแปลงในร่างกายซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับการรู้คิดอย่างเช่นความเชื่อหรือการตัดสินใจ หากพิจารณาขั้นตอนการเกิดขึ้นของอารมณ์ตามทฤษฎีของ James จะเห็นว่าการรับรู้ (Perception) คือสาเหตุของอารมณ์ เนื่องจากเราไปรับรู้สิ่งภายนอกก่อนแล้วการรับรู้ที่ส่งผลให้เกิดความ

⁸ ในปี ค.ศ. 1885 คาร์ล แลงจ์ (Carl Lange) ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับอารมณ์คล้ายกับที่เจมส์เสนอโดยบังเอิญ บางครั้งทฤษฎีความรู้สึกลงจึงถูกเรียกว่า ทฤษฎีเจมส์-แลงจ์ (James-Lange Theory)

⁹ แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษว่า “the bodily changes follow directly the PERCEPTION of the exciting fact, and that our feeling of the same changes as they occur IS the emotion.”

เปลี่ยนแปลงทางร่างกาย หลังจากนั้นจิตเราจึงไปรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงนั้น และความรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงในตัวมันเองคืออารมณ์

ตรงนี้อาจเกิดคำถามได้ว่า ร่างกายรู้ได้อย่างไรว่าจะต้องเปลี่ยนแปลง เช่น เมื่อเรารับรู้ว่าจะกำลังเลี้ยวมาทางเรา หัวใจของเราเต้นแรงขึ้นได้อย่างไรโดยไม่ผ่านกระบวนการคิดว่างคือสิ่งที่อันตรายในเรื่องนี้ James (1884) อธิบายไว้ว่า อารมณ์ถือเป็นกลไกตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นเอง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ ธรรมชาติวิวัฒน์สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ขึ้นมาในลักษณะที่สอดคล้องกันเป็นคู่ราวกับแม่กุกุญแจและลูกกุกุญแจ แม่กุกุญแจจะไม่ตอบสนองต่อสิ่งอื่นยกเว้นลูกกุกุญแจที่เป็นคู่ของมัน เช่นเดียวกับระบบสรีระของสิ่งมีชีวิตทางชีววิทยาที่จะตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมและสิ่งต่าง ๆ ในรูปแบบที่แน่นอน เช่น มนุษย์ผู้ชายจะรักมนุษย์ผู้หญิง มนุษย์ผู้เป็นแม่จะรักลูกของตน มนุษย์จะกลัวหน้าผา หรือเมื่อแม่ไก่เห็นวัตถุทรงรีสีขาว แม่ไก่ก็จะกกและเฝ้าไว้จนกว่าไข่นั้นจะฟักตัวเป็นลูกไก่ ในขณะที่เดียวกัน ไส้ไก่จะไม่ดึงดูดสุนัขล่าเนื้อ กวางจะไม่สนใจมนุษย์ผู้หญิงและมนุษย์ที่เป็นเด็ก และนกจะไม่กลัวหน้าผา (pp. 190-191) ด้วยเหตุนี้ เมื่อเราเห็นงู หัวใจเราเต้นแรง เลือดสูบฉีด เราจึงรู้สึกว่านี่คือความกลัวและเราจึงวิ่งหนีหรือไปหาไม้มาตีงู ฟังสังเกตว่า James ย้ำว่าอารมณ์ที่เขาศึกษาคือสิ่งที่เรียกว่า อารมณ์มาตรฐาน (Standard Emotions) ซึ่งหมายถึงอารมณ์ชนิดใดก็ตามที่มีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายเท่านั้น ดังนั้นหากจะมีสภาวะจิตใดที่ถือเป็นความรู้สึกพึงพอใจ/ไม่พึงพอใจ ความน่าสนใจและความน่าตื่นเต้นที่เกี่ยวกับกระบวนการทางจิตแต่กลับไม่มีการแสดงออกทางร่างกาย เช่น หัวใจเต้นเร็วหรือหายใจหอบ (ทั้งทางร่างกายและสีหน้า) ลักษณะดังกล่าวนี้จะไม่นับเป็นอารมณ์มาตรฐานที่อยู่ในการอบของทฤษฎี

นี้ (Ibid, p. 189) อย่างไรก็ตาม จุดเด่นของทฤษฎีความรู้สึกคือ สามารถอธิบายอารมณ์มาตรฐาน (หรือที่อาจเรียกกันภายหลังว่าอารมณ์พื้นฐาน) ได้อย่างสากลครอบคลุมสิ่งมีชีวิตทั้งมนุษย์ สัตว์บางชนิดและทารกที่ยังไม่รู้ภาษา ผู้ที่เลี้ยงสัตว์จะค่อนข้างมั่นใจว่าสุนัขของเขานั้นโกรธเป็นส่วนคนที่มีลูกก็มักจะมั่นใจว่าทารกที่ไม่รู้ภาษานั้นสามารถแสดงอารมณ์ต่าง ๆ เช่นโกรธและกลัวได้

อย่างไรก็ตาม คำตอบของ James ด้านบนดูจะยังไม่ได้ตอบคำถามสำคัญอีกคำถามหนึ่งที่ว่า เรารู้ได้อย่างไรว่า อารมณ์ที่เราเรารู้สึกนั้นคืออารมณ์ประเภทใด พูดอีกอย่างหนึ่งคือ เราจะแยกอารมณ์ประเภทหนึ่ง เช่น ความกลัว ออกจากอารมณ์อีกประเภทหนึ่ง เช่น ความโกรธ ได้อย่างไรโดยไม่ผ่านการรู้คิด เนื่องจากทั้งความกลัวและความโกรธก็เกิดขึ้นจากการเต้นแรงของหัวใจเช่นกัน เมื่อเราเดินอยู่บนถนน แล้วมีสุนัขตัวหนึ่งเห่าขู่ทำท่าจะกัด หัวใจเราเต้นแรงและเรารู้สึกถึงอาการนั้น เราจะแยกแยะได้อย่างไรว่านั่นคือ ความกลัวหรือว่าความโกรธ ในประเด็นนี้นักทฤษฎีการรู้คิด (ซึ่งจะอธิบายในหัวข้อถัดไป) สามารถตอบได้ว่าเราสามารถแยกแยะอารมณ์ประเภทต่าง ๆ ด้วยการรู้คิดซึ่งเกี่ยวกับการตัดสินใจหรือความเชื่อ เช่น เรากลัวงูเพราะตัดสินใจว่างูเป็นสิ่งอันตราย หรือเราโกรธสุนัขที่เห่าเพราะตัดสินใจว่าการเห่าข่มขู่คือการรุกรานเรา และหากว่าอารมณ์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิด อารมณ์ก็ต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภาษา เนื่องจากเวลาที่เรตัดสินใจหรือมีความเชื่อต่อสิ่งใด เช่น เชื่อว่างูเป็นสิ่งอันตราย ความเชื่อนี้คือความเชื่อในประพจน์ที่ว่า “งูเป็นสิ่งอันตราย” และเนื่องจากภาษาคือภาพตัวแทนอันเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของการมุ่งสู่เป้าหมายของจิตหรือ Intentionality ดังนั้น มาถึงตรงนี้เราจะเห็นโดยคร่าวว่าทฤษฎีความรู้สึกของ James ไม่สามารถอธิบายเรื่องดังกล่าวนี้ได้ ในขณะที่

ทฤษฎีการรู้คิดสามารถอธิบายได้

ทฤษฎีการรู้คิด: อารมณ์เกิดขึ้นจากความเชื่อและการตัดสินใจลงจิต

นับตั้งแต่ประมาณช่วงปลายศตวรรษที่ 19 จนถึงช่วงกลางศตวรรษที่ 20 แนวคิดพฤติกรรมนิยมถือเป็นทฤษฎีหลักในวงการจิตวิทยาขณะนั้น ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เชื่อว่าการศึกษามนุษย์ทำได้โดยการศึกษพฤติกรรมภายนอกที่มีต่อสิ่งเร้าที่สังเกตหรือวัดได้ในเชิงวัตถุวิสัยเท่านั้น ไม่มีจิตที่ซ่อนอยู่ภายในและแน่นอนว่าไม่มีสิ่งที่เรียกว่าจิตสำนึก (Consciousness) อย่างไรก็ตาม วิทยาศาสตร์การรู้คิด (Cognitive science) ถือกำเนิดขึ้นในฐานะศาสตร์ใหม่ในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 พร้อม ๆ กับการพัฒนาวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์ รวมถึงการเริ่มต้นศึกษาหุ่นยนต์และปัญญาประดิษฐ์ส่งผลให้เกิดมาตรฐานในการวางกรอบทฤษฎีการรู้คิด กล่าวคือ ทฤษฎีการรู้คิดนิยม (Cognitivism) ซึ่งเชื่อว่าจิตและกระบวนการรู้คิดคือการประมวลผลข้อมูลและมีการทำงานไม่ต่างจากคอมพิวเตอร์ เปรียบฮาร์ดแวร์คอมพิวเตอร์ว่าเป็นสมอง และเปรียบระบบปฏิบัติการวินโดวส์ว่าเป็นการรู้คิด สมองก็ไม่ต่างอะไรกับคอมพิวเตอร์เนื่องจากทั้งคอมพิวเตอร์และสมองก็สามารถคำนวณข้อมูลได้เหมือนกันว่า $5+7 = 12$ (LeDoux, 1996, pp. 25-28)

มาตรฐานความเชื่อของวิทยาศาสตร์การรู้คิดเชื่อว่า จิตมนุษย์รับรู้โลกภายนอกและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ผ่านภาพตัวแทน (Representation) ซึ่งทฤษฎีภาพตัวแทนนี้ถือเป็นทฤษฎีมาตรฐานของปรัชญาจิตเช่นกัน ปรัชญาจิตตะวันตกสมัยใหม่เชื่อว่าจิตมีคุณลักษณะการมุ่งสู่เป้าหมายของจิต เช่น เมื่อถูกถามว่าเรากำลังคิดเกี่ยวกับอะไร เราอาจตอบว่าเรากำลังคิดเกี่ยวกับแม่ของเรา พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือว่าเนื้อหาของความคิดได้แสดงภาพตัวแทนแม่ของเราซึ่งจริง ๆ อาศัยอยู่ที่บ้านคนละ

จังหวัดกับที่เราอยู่ตอนนี้ กล่าวคือ จิตของเราสามารถคิดถึงแม่ซึ่งดำรงอยู่ในโลกจริง และเนื้อหาของจิตของเราก็คือภาพตัวแทนของแม่ ภาพตัวแทนคือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับภาษาและมโนทัศน์ เช่น “แม่” นอกจากนี้ ในเรื่องของ การรับรู้ นักปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่มักเชื่อว่า เมื่อเรามองแอปเปิลที่วางอยู่บนโต๊ะแล้วเข้าใจว่านั่นคือ “แอปเปิล” แม้แอปเปิลลูกนั้นวางอยู่ตรงหน้าเราจริง ๆ แต่สิ่งที่เรารับรู้คือภาพแทนนามธรรมของความเป็นแอปเปิล เปรียบเทียบเหมือนมีโปรเจกเตอร์ฉายภาพแอปเปิลอยู่ในหัวของเราให้เราดู อย่างไรก็ตาม LeDoux (1996) กล่าวว่า การศึกษาจิตโดยนักวิทยาศาสตร์การรู้คิดด้วยมาตรฐานทางทฤษฎีดังกล่าวมักจะมุ่งเน้นการศึกษากระบวนการรู้คิดและการใช้เหตุผล โดยละเลยการศึกษาเรื่องอารมณ์ ทำให้ลักษณะของจิตในแบบที่วิทยาศาสตร์การรู้คิดศึกษานั้นเป็นจิตที่เย็นชาไร้ความรู้สึก (p. 25)

ในระยะเวลาใกล้เคียงกันคือตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1960s เป็นต้นมา งานเรื่อง Action, Emotion and Will (1963) ของ Anthony Kenny และงานเรื่อง Emotion (1980) ของ William Lyons ถือเป็นหมุดหมายสำคัญที่ก่อให้เกิดการศึกษาอารมณ์ในฐานะที่เป็น การรู้คิด ทฤษฎีการรู้คิดเห็นว่าอารมณ์เกิดขึ้นด้วยการรู้คิดหรือการตัดสินใจทางความคิด เช่น เมื่อเราเห็นงูและเกิดการตัดสินใจทางความคิดว่า “งูเป็นอันตราย” เนื่องจากเราจะกลัวสิ่งใดก็ตามที่อันตรายและเราได้เผชิญหน้ากับงูซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่อันตราย ดังนั้นเราจึงเกิดความกลัวซึ่งสภาวะจิตของความกลัวของเราก็มุ่งไปสู่ตัวนั้น ตรงนี้จึงกล่าวได้ว่าสำหรับทฤษฎีการรู้คิด อารมณ์มีคุณลักษณะในการมุ่งสู่เป้าหมายของจิตและเกี่ยวข้องกับการรู้คิด

อันที่จริงทฤษฎีการรู้คิดเกี่ยวกับอารมณ์ไม่ใช่เรื่องใหม่ หน้าที่ผู้เขียนได้เกริ่นตั้งแต่ต้นว่านักปรัชญาบางคนในอดีตได้ให้ความสำคัญ

กับอารมณ์ เช่น อาริสโตเติลเห็นว่าการรู้คิดเช่นการตัดสินใจและความเชื่อเป็นองค์ประกอบสำคัญของอารมณ์ (Lyons, 1985, p. 33) ยกตัวอย่างเช่น นาย ก. เดินอยู่บนถนน จู่ ๆ มีเด็กเดินตามและยิ้มให้นาย ก. เด็กคนนี้เดินตามนาย ก. ไปเรื่อย ๆ เมื่อนาย ก. หยุดคุยด้วยเด็กก็ไม่ตอบ ได้แต่ยิ้มอย่างเดียว หากนาย ก. ตัดสินว่าเด็กคนนี้กำลังคุกคามตน นาย ก. ก็จะรู้สึกโกรธ แต่ถ้าหากว่านาย ก. ตัดสินว่าเด็กคนนี้น่ารักน่าเอ็นดู เป็นสิ่งน่าปรารถนาให้เซซชม นาย ก. ก็จะรู้สึกมีความสุขในทำนองเดียวกัน นักปรัชญาสำนักสโตอิกเห็นว่าการที่เราฝึกเพิกเฉยต่ออารมณ์ต่าง ๆ ของเราถือเป็นหนทางแห่งการฝึกการควบคุมอารมณ์เพื่อชีวิตที่ดี (Oatley, 2004, p. 42)

ทฤษฎีการรู้คิดมักได้รับการสนับสนุนโดยนักปรัชญาตามชนบส่วนใหญ่ กล่าวคือ อารมณ์คือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับจิตและความคิด แม้จะเป็นมุมมองที่มองอารมณ์ในฐานะอุปสรรคต่อการใช้เหตุผลก็ยังเป็นการมองว่าอารมณ์จะขัดขวางการใช้เหตุผลของเราหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อและการตัดสินใจของเราเอง มุมมองเกี่ยวกับอารมณ์ในแง่นี้เป็นการนิยามอารมณ์ในลักษณะของการวิเคราะห์หมิ่นโทศน์ กล่าวคือ การค้นหานิยามว่าอารมณ์คืออะไร โดยไม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ค้นพบโดยนักวิทยาศาสตร์ พุดอีกอย่างหนึ่งคือ นักทฤษฎีการรู้คิดมุ่งให้ความสำคัญกับจิตและความคิดโดยละเอียดศาสตร์และแง่มุมทางร่างกาย ดังที่ Kenny (1963/2003) กล่าวว่า “การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายต่าง ๆ อาจจะเป็นพาหนะของอารมณ์ แต่ตัวมันเองแล้วไม่ใช่อารมณ์”¹⁰ (p. 26)

¹⁰ แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษว่า “bodily changes may be the vehicle of an emotion, but they are not themselves emotion.”

ทฤษฎีการรู้คิดสามารถตอบคำถามเรื่องการจำแนกประเภทของอารมณ์ต่างๆ ได้อย่างชัดเจน เนื่องจากความคิดของเราที่ว่าอารมณ์นั้นเกิดขึ้นด้วยเหตุผลใด ตรงนี้กล่าวได้ว่าอารมณ์เป็นเรื่องของเหตุผลและความหมาย เช่น เรารู้สึกโกรธเนื่องจากมีบางสิ่งรุกรานเรา หรือเรารู้สึกกลัวเนื่องจากมีบางสิ่งที่เป็นอันตรายต่อเรา หากมีคนเดินไม่ระวังแล้วเหยียบเท้าเรา เรารู้สึกถูกรุกรานและรู้สึกโกรธ อาการทางร่างกาย เช่น หัวใจเต้นเร็วและเลือดสูบฉีดอาจเกิดขึ้นตามมา ทว่ามันเกิดขึ้นหลังจากที่เราตัดสินใจว่าเราถูกรุกรานและเราโกรธ จากมุมมองนี้ทำให้ขอบเขตของอารมณ์ขยายไปสู่ประเภทอารมณ์ที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการรู้คิด เช่น ความรู้สึกผิด ความภาคภูมิใจ ความรัก ความขวยเขิน ความอิจฉา ความหึงหวง และอื่น ๆ หากลองจินตนาการดูจะพบว่า เราไม่สามารถรู้สึกผิดได้โดยปราศจากความเชื่อว่าเราได้ทำอะไรบางอย่างผิดไป หรือเราไม่สามารถรักได้โดยไม่รู้ตัวว่าเรากำลังรักใคร่หรือรักสิ่งใด ตรงนี้แสดงให้เห็นถึงการมีคุณลักษณะการมุ่งสู่เป้าหมายของจิตของอารมณ์

นอกจากนี้ ความสำคัญอีกประการหนึ่งของทฤษฎีการรู้คิดคือการมองว่าอารมณ์เกี่ยวกับภาพตัวแทน เนื่องจากอารมณ์เกี่ยวข้องกับการรู้คิดและภาษา มนุษย์ที่รู้ภาษาแต่ละคน (โดยทั่วไปหมายถึงมนุษย์ผู้ใหญ่) ก็จะตัดสินอารมณ์แตกต่างกันทั้งที่อยู่ในสถานการณ์เหมือนกัน เช่น นาย ข. เห็นงูแล้วกลัว ทว่านาย ค. เห็นงูแล้วรู้สึกรัก (เนื่องจากนาย ค. เลี้ยงงูเป็นงานอดิเรกและไม่ได้ตัดสินว่างูเป็นสิ่งอันตราย) อย่างไรก็ตาม ข้อโต้แย้งที่มักเกิดขึ้นกับทฤษฎีการรู้คิดคือทฤษฎีนี้ไม่สามารถอธิบายเรื่องอารมณ์ที่เกิดขึ้นในสัตว์ชั้นสูงบางชนิด เช่น ลุนซ์ และเด็กทารก เนื่องจากสัตว์และเด็กไม่รู้ภาษาจึงน่าจะสงสัยว่าจะสามารถมีการรู้คิดเกี่ยวกับอารมณ์ที่ต้องใช้ภาษาได้อย่างไร

ทฤษฎีอารมณ์ทั้งสองข้างต้นถือว่ามีปัญหา กล่าวคือ ทฤษฎีความรู้สึกไม่สามารถให้คำอธิบายเรื่องการแยกแยะประเภทของอารมณ์ได้ อีกทั้งยังขัดแย้งกับความจริงที่ว่าอารมณ์มีคุณลักษณะที่มุ่งสู่เป้าหมายสภาวะจิต ส่วนทฤษฎีการรู้คิดก็เพิกเฉยต่อข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ที่ว่าอารมณ์เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย และเป็นสิ่งที่พบได้ในสิ่งมีชีวิตอื่นรวมถึงเด็กทารกที่ยังไม่รู้ภาษา อย่างไรก็ตาม Slaby (2008) ระบุว่า การโต้แย้งกันระหว่างสองทฤษฎีข้างต้นไม่ถือว่าเป็นใจกลางข้อถกเถียงทางปรัชญาอารมณ์อีกต่อไป (p. 431) หลักฐานเชิงประจักษ์ในปัจจุบันชี้ว่า อารมณ์มีความเกี่ยวข้องกับความรู้สึกทางร่างกายและการรู้คิด ดังที่ Deigh (2004) ยืนยันว่ามีข้อเท็จจริงสองประการที่นักทฤษฎีอารมณ์ในปัจจุบันต้องยอมรับ กล่าวคือ “อารมณ์คือสภาวะจิตที่มุ่งสู่เป้าหมาย (Intentional States) ในแง่ที่มุ่งไปสู่เป้าหมายบางอย่าง (และ) อารมณ์คือสิ่งที่พบได้ทั้งในมนุษย์และสัตว์อื่น”¹¹ (p. 9) อย่างแรกคือการยืนยันว่าอารมณ์มีคุณลักษณะมุ่งสู่เป้าหมายของจิตซึ่งถือว่าเกี่ยวข้องกับการเกิดเหตุผล ประเด็นต่อมาคือการยืนยันว่าอารมณ์เป็นสิ่งที่พบได้ในสัตว์เช่นกัน ซึ่ง Deigh เน้นย้ำว่านักทฤษฎีอารมณ์ต้องยอมรับข้อเท็จจริงทั้งสองนี้หากต้องการสร้างทฤษฎีอารมณ์ที่เหมาะสมและน่าเชื่อถือ (Ibid, p. 10) ดังนั้น ปัญหาสำคัญของนักปรัชญาที่ศึกษาอารมณ์ทุกวันนี้จึงเป็นการพยายามสร้างทฤษฎีเพื่อประนีประนอมทฤษฎีทั้งสองเข้าด้วยกัน

¹¹ แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษว่า “emotions are intentional states in the sense that they are directed at something... [and] emotions are common to both humans and beasts.”

ทฤษฎีอารมณ์สมานกาย (Embodied Emotion)

ทฤษฎีจิตสมานกาย (Embodiment) หรืออาจเรียกอีกอย่างว่าการรู้คิดสมานกาย (Embodied Cognition) ถือเป็นทฤษฎีทางเลือกสำคัญที่กำลังได้รับความนิยมเป็นอย่างสูงในการศึกษาจิตและอารมณ์ แต่ก่อนที่เราจะไปสำรวจแนวคิดอารมณ์สมานกาย ผู้เขียนจะอธิบายโดยคร่าวถึงทฤษฎีจิตสมานกายโดยทั่วไปก่อน

โดยภาพรวมแล้ว ทฤษฎีจิตสมานกายถือว่าเป็นทฤษฎีที่ขัดแย้งกับมาตรฐานความเชื่อของวิทยาศาสตร์การรู้คิดที่เชื่อว่า การรู้คิดคือกระบวนการที่ทำงานด้วยการประมวลผลข้อมูลซึ่ง “เกิดขึ้นในหัวหรือสมองเท่านั้น” ในทางตรงกันข้าม ทฤษฎีจิตสมานกายไม่เชื่อว่าการรู้คิดเกิดขึ้น “เฉพาะ” ในหัวกะโหลกหรือในสมอง ทว่าการรู้คิดเป็นการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมอง ร่างกายและสิ่งแวดล้อม ยกตัวอย่างเช่น การแสดงท่าทาง (Gesture) ที่เรามักใช้ประกอบการพูดหรือการคิดของเรา โดยปกติเรามักเชื่อว่าเราใช้มือแสดงท่าทางประกอบการพูดเพื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับคนที่อยู่ตรงหน้า ทว่า Shapiro (2011) ชี้ว่ามีการทดลองและงานวิจัยมากมายที่แสดงให้เห็นว่า อันที่จริงแล้วแม้เรากำลังคุยโทรศัพท์กับคนที่อยู่แสนไกลและไม่ได้มองเห็นร่างกายเรา เราก็ยังคงใช้มือแสดงท่าทางประกอบการพูดและการคิดของเรา หรือแม้เราจะอยู่คนเดียว ขณะที่เรากำลังคิดใคร่ครวญ เช่น เขียนหนังสือ บางครั้งเราก็หลับตาคิดแล้วยกมือขึ้นโบกไปมาเพื่อทำความเข้าใจความคิดและก่อร่างสร้างกระบวนการความคิดต่าง ๆ ดังนั้นจริงๆ แล้วการแสดงท่าทางประกอบด้วยร่างกายไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการช่วยสื่อสาร ทว่าเป็น “องค์ประกอบ” ของการรู้คิดด้วย (p. 173)

ทฤษฎีจิตสมานกายมีต้นกำเนิดจากทั้งในแวดวงวิทยาศาสตร์ราวทศวรรษที่ 1990s เช่น จิตวิทยา วิทยาศาสตร์การรู้คิด วิทยาศาสตร์

คอมพิวเตอร์รวมถึงการศึกษาหุ่นยนต์และปัญญาประดิษฐ์ และจากปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ความแตกต่างโดยคร่าวประการหนึ่งของทฤษฎีจิตสมานกายเชิงวิทยาศาสตร์และเชิงปรากฏการณ์วิทยา คือ มุ่งเน้นการอธิบายการรู้คิดในแง่หน้าที่นิยม (Functionalism) มองว่าหากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมอง ร่างกายและสิ่งแวดล้อมสามารถทำงานหรือทำหน้าที่ร่วมกันได้ในลักษณะที่เข้ากับนิยามของการรู้คิด สามารถอธิบายได้โดยแนวคิดจิตสมานกาย ซึ่งจิตสมานกายเชิงวิทยาศาสตร์จะเน้นแง่มุมวัตถุวิสัยของกระบวนการรู้คิดที่สามารถสังเกตและค้นพบได้จากการทดลองเชิงประจักษ์ ดังนั้น จึงอาจมองร่างกายจากเพียงแง่มุมเดียวคือร่างกายเชิงกายภาพ (Physical Body) และละเลยแง่มุมประสบการณ์ความรู้สึกจากมุมมองของบุคคลที่หนึ่งหรือแง่มุมทางปรากฏการณ์วิทยา ร่างกายเชิงกายภาพนี้ทำงานประสานร่วมกับสมองและสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดการรู้คิดแบบสมานกาย ดังนั้น ทฤษฎีจิตสมานกายเชิงวิทยาศาสตร์ (ซึ่งมุ่งเน้นอธิบายกระบวนการหรือกลไกเชิงสาเหตุ) มีความเชื่อว่าถ้าเราสามารถสร้างหุ่นยนต์หรือปัญญาประดิษฐ์ที่มีกลไกแขนขาและทำงานประสานกับกระบวนการคิดคำนวณได้ ก็จะได้ว่าหุ่นยนต์สามารถมีกระบวนการรู้คิดในลักษณะจิตสมานกายได้เช่นกัน

ในขณะที่ทฤษฎีจิตสมานกายเชิงปรากฏการณ์วิทยาเริ่มต้นจากการมองว่า ร่างกายสามารถแบ่งได้เป็นสองมุมมอง คือ ร่างกายเชิงกายภาพและร่างกายที่มีชีวิต (Lived Body) ประการแรกคือการมองร่างกายในฐานะที่เป็นวัตถุไม่ต่างจากวัตถุอื่น ๆ เช่น แก้วน้ำ โต๊ะหรือเครื่องคอมพิวเตอร์ ในแง่นี้สามารถกล่าวได้ว่า “ร่างกายเป็นของฉัน” กล่าวคือ “ฉัน” ที่เป็นจิตไปครอบครองร่างกายที่เป็นวัตถุ ประการที่สองเป็นการมองร่างกายในฐานะองค์ประธานซึ่งเป็นจิตสำนึกสมานกาย

(Embodied Consciousness) กล่าวคือ ร่างกายกับประธานคือสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกัน ดังนั้น ในแง่นี้ร่างกายจึงไม่เหมือนกับวัตถุทั่วไป เช่น โต๊ะหรือคอมพิวเตอร์ แต่เป็นร่างกายที่มีชีวิตหรือมีจิตดำรงสมานรวมอยู่ด้วยและสามารถมีประสบการณ์อันมีชีวิต (Lived Experience) ซึ่งเป็นประสบการณ์จากแง่มุมอัตวิสัยหรือจากมุมมองบุคคลที่หนึ่ง ในแง่นี้เราไม่สามารถกล่าวแสดงความเป็นเจ้าของได้ว่า “ร่างกายเป็นของฉัน” แต่ต้องกล่าวว่า “ร่างกายคือฉัน” หรือ “ฉันคือร่างกาย”¹²

ทฤษฎีจิตสมานกายเชิงปรากฏการณ์วิทยาโดยปกติจะปฏิเสธทฤษฎีภาพตัวแทนของจิต เนื่องจากร่างกายที่มีชีวิตถือเป็นจิตสำนึกสมานกายแบบก่อนสะท้อนคิด (Pre-Reflective Consciousness) ที่ทำความเข้าใจโลกผ่านการฝึกทักษะและสัมพันธ์กับโลกโดยตรง มิใช่ผ่านการสะท้อนคิด การคิดคำนวณหรือภาพตัวแทนที่เป็นมโนทัศน์หรือภาษาในหัวสมองของเรา นักทฤษฎีจิตสมานกายเชิงปรากฏการณ์วิทยา อย่างเช่น Hubert Dreyfus มักจะปฏิเสธว่าหุ่นยนต์มีจิตสำนึก ดังนั้น สิ่งมีชีวิตทางชีววิทยาเท่านั้นที่มีจิตสำนึก จิตสมานกายเชิงปรากฏการณ์วิทยาจึงใช้อธิบายได้เฉพาะมนุษย์หรือสัตว์ที่เป็นสิ่งมีชีวิตทางชีววิทยา

พึงตระหนักว่าทฤษฎีจิตสมานกายเกิดขึ้นจากหลากหลายมุมมอง นักทฤษฎีหลายคนมีคำอธิบายแตกต่างกันไป ดังนั้น การหาคำนิยามที่เป็นหนึ่งเดียวของมโนทัศน์จิตสมานกายหรือการรู้คิดสมานกาย

12 ปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 โดย Husserl และยังมีนักปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาหลังจากนั้น เช่น Heidegger, Sartre, Merleau-Ponty และอื่น ๆ ผู้ที่สนใจเรื่องการมองร่างกายในแง่มุมร่างกายที่มีชีวิต (lived body) สามารถดูได้จากงานของ Husserl และ Merleau-Ponty

จึงเป็นเรื่องที่แทบจะเป็นไปไม่ได้ (Kriegel, 2014, p. 5 และ Shapiro, 2011, p. 67) แม้โดยทั่วไปทฤษฎีจิตสมานกาย (โดยเฉพาะแนวปรากฏการณ์วิทยา) มักจะปฏิเสธทฤษฎีภาพตัวแทนของจิต แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทฤษฎีจิตสมานกายอื่น ๆ จะต้องปฏิเสธแนวคิดเรื่องภาพตัวแทนของจิต (ดังที่เราจะเห็นต่อไปในแนวคิดของ Prinz) อนึ่ง การศึกษาจิตหรือการรู้คิดในปัจจุบันไม่สามารถศึกษาได้อย่างเพียงพอจากแง่มุมมองใดแง่มุมหนึ่ง เนื่องจากสภาวะหรือปรากฏการณ์ทางจิตมีทั้งแง่มุมมองที่เป็นวัตถุวิสัย เช่น การใช้เหตุผล ภาษาและภาพตัวแทน และแง่มุมมองที่เป็นประสบการณ์ความรู้สึกอัตวิสัย เช่น ความรู้สึกจากมุมมองบุคคลที่หนึ่ง ดังนั้น ผู้เขียนเห็นว่าแม้ในท่ามกลางนักทฤษฎีจิตสมานกายเอง ก็ควรศึกษาจิตอย่างบูรณาการทั้งจากแง่มุมมองเชิงวิทยาศาสตร์และเชิงปรากฏการณ์วิทยา

แนวคิดเรื่องอารมณ์สมานกายของ Prinz และ Colombetti ทฤษฎีจิตสมานกายถูกนำมาใช้ในการพัฒนาทฤษฎีอารมณ์สมานกายเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างทฤษฎีความรู้สึกและทฤษฎีการรู้คิด ยกตัวอย่างเช่น ทฤษฎีของ Jesse Prinz ซึ่งถือเป็นนักปรัชญา Neo-Jamesian เขียน (Neo-Jamesian) แม้ว่าทฤษฎีของเขาจะเป็นการประนีประนอมระหว่างการรู้คิดกับแง่มุมมองทางร่างกาย แต่เป็นการประยุกต์ทฤษฎีจากฐานของทฤษฎีความรู้สึก เนื่องจาก Prinz เห็นว่าอารมณ์ไม่ใช่การรู้คิดหรือภาพตัวแทนในสมอง ทว่าเป็นความรู้สึกทางร่างกายซึ่งสามารถประเมินและบอกข้อมูลบางอย่างแก่เรา Prinz เรียกทฤษฎีของเขาว่า “ทฤษฎีการประเมินสมานกาย” ซึ่งหากกล่าวอย่างเคร่งครัดถือว่าเป็นการประนีประนอมระหว่างทฤษฎีการประเมินซึ่งเกี่ยวข้องกับภาพตัวแทนของจิตกับทฤษฎีความรู้สึกของ James ผลที่เกิดขึ้นคือ Prinz สร้างทฤษฎีโดยการวางคุณลักษณะในการแสดงภาพตัวแทนไว้ที่

ร่างกาย ดังนั้น มโนทัศน์ของการประเมินที่เขาใช้ในที่นี้จึงไม่ได้หมายถึง การประเมินทางความคิดหรือการตัดสินเชิงประเมินค่า (Evaluative Judgment) หรือทัศนคติเชิงประพจน์ (Propositional Attitude) ที่เกิดขึ้นใน “หัวสมอง” การประเมินแบบสมานกายของอารมณ์ตามแนวคิดของ Prinz เป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม Prinz ได้หยิบยืมแนวคิดมาจากทฤษฎีการประเมิน (Appraisal theory) ของ Lazarus ที่ว่าอารมณ์เกี่ยวข้องกับ Core Relational Theme¹³ ถือเป็น การแสดงภาพตัวแทนหรือความหมายของอารมณ์ (ตามความหมายของ Lazarus อาจจัดได้ว่าอยู่ในกลุ่มทฤษฎีการรู้คิด) เช่น ความโกรธคือการที่เราถูกรุกรานในเชิงลดทอนคุณค่า หรือความกลัวคือการเผชิญหน้าอย่างทันทีทันใดกับความอันตรายเชิงกายภาพ ลักษณะดังกล่าวเมื่อนำมาใช้ในทฤษฎีของ Prinz สามารถใช้คำว่าคุณสมบัติเชิงความสัมพันธ์ (Relational Properties) แทนได้ ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่สามารถแสดงภาพตัวแทนหรือบอกความหมายบางอย่างแก่เราได้ อย่างไรก็ตาม Prinz (2004) เน้นย้ำว่าเขาไม่ได้มองการแสดงภาพตัวแทนของอารมณ์ในรูปแบบทัศนคติเชิงประพจน์ (pp. 64 - 66)

สำหรับ Prinz อารมณ์เกี่ยวข้องกับภาพตัวแทนโดยที่ความรู้สึกต่อการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายได้บอก/แสดง/เป็นสื่อ นำข้อมูลบางอย่าง

13 ผู้เขียนหาคำแปลที่เหมาะสมไม่ได้จึงคงทับศัพท์ภาษาอังกฤษไว้ อย่างไรก็ตาม core relational theme คือคุณลักษณะที่อธิบายแก่นแกนหรือให้ความหมายแก่อารมณ์ประเภทต่างๆ เช่น ความกลัวจะต้องเกี่ยวข้องกับบางสิ่งที่อยู่ในสภาวะอันตราย หรือ ความโกรธจะต้องเกี่ยวข้องกับบางสิ่งที่อยู่ในสภาวะถูกรุกราน จะเห็นว่าอารมณ์ประเภทต่างๆ มี core relational theme เฉพาะซึ่งถือเป็นแก่นแกนที่อธิบายคุณลักษณะของอารมณ์นั้นๆ กล่าวคือ สภาวะอันตรายสำหรับความกลัว และสภาวะที่ถูกรุกรานสำหรับความโกรธ

แก่เรา (Carry Information) เป็นกระบวนการที่ไม่ต้องพึ่งพาการรู้คิด การถ่ายทอดที่แสดงออกถึงการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการติดตามคุณสมบัติเชิงความความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ยกตัวอย่างเช่น การที่เรารู้สึกถึงความกลัว เกิดจากการที่เรารู้สึกถึงหัวใจของเราที่เต้นเร็วขึ้น หัวใจที่เต้นเร็วนี้แสดงภาพตัวแทนหรือแสดงความหมายแก่เราว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่อันตรายในสิ่งแวดล้อมรอบตัวเราขณะนั้น หากถามว่า ร่างกายของเราู้ได้อย่างไรว่าสิ่งเหล่านั้นคือสิ่งอันตราย คำตอบของ Prinz จะคล้าย ๆ กับคำตอบของ James กล่าวคือ การวิวัฒนาการชีววิทยาของร่างกายเราได้ปรับตัวให้อยู่รอดในธรรมชาติ ทว่า Prinz เสริมเรื่องของการแสดงภาพตัวแทนหรือความหมายของอารมณ์ว่าร่างกายมีการติดตั้งความหมายเหล่านั้นเอาไว้จากบรรพบุรุษของเรา รุน่ รุน่ ผ่านการปรับตัวในกระบวนการวิวัฒนาการ (Adaptation)

จากการที่ Prinz ต้องการประนีประนอมระหว่างความรู้สึกกับการรู้คิดของอารมณ์ เขานำเอาคุณลักษณะของการประเมินที่ปกติเป็นเรื่อง ของจิตมาฝังใส่ไว้ในร่างกายโดยอธิบายว่า ร่างกายบอกข้อมูลบางอย่างหรือถ่ายทอดความหมายสู่เราได้ ลักษณะอารมณ์สมานกายของ Prinz เป็นการอธิบายจิตสมานกายเชิงวิทยาศาสตร์ มุ่งเน้นการตอบคำถามในแง่วิวัฒนาการว่าอารมณ์ทำอะไร กล่าวคือ เป็นการอธิบายเชิงสาเหตุกลไกว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้างในกระบวนการของอารมณ์โดยละเอียดแห่งมุมทางปรากฏการณ์วิทยา ดังที่ Slaby (2008) วิจัยเห็นว่า Prinz เฝิกเฉยต่อแห่งมุมทางประสบการณ์ของอารมณ์ ซึ่งหมายถึงว่า Prinz สร้างช่องว่างระหว่างการอธิบายว่าอารมณ์คืออะไรกับการอธิบายว่าประสบการณ์ความรู้สึกต่ออารมณ์นั้นเป็นเช่นไร (p. 443) พูดอีกอย่างหนึ่งคือ Prinz เน้นค้นหาว่าอารมณ์คืออะไรมากกว่าที่จะมุ่งเน้น

ถึงแง่มุมมองประสบการณ์ กล่าวคือ ไม่ได้อธิบายความสัมพันธ์ของ คุณลักษณะทั้งสองอย่างนี้ นอกจากนี้ ดูเหมือนว่า Prinz พุดถึงร่างกาย เฉพาะในแง่ร่างกายเชิงกายภาพโดยที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับแง่ มุมของร่างกายที่มีชีวิตตั้งที่นักปรากฏการณ์วิทยาให้ความสำคัญ ทฤษฎี ของ Prinz ถือว่าเป็นการดัดแปลงทฤษฎีความรู้สึกของ James ได้ อย่างน่าสนใจ ซึ่งเขาเน้นถึงคุณสมบัติการแสดงภาพตัวแทนหรือการ ให้ความหมายที่อารมณ์ต่าง ๆ บอกเราผ่านทางร่างกาย มีนักทฤษฎี ปัจจุบันที่พัฒนาแนวคิดอารมณ์สมานกายโดยพยายามไม่ละทิ้งเรื่อง ภาพตัวแทนของอารมณ์ เช่น แนวคิดภาพตัวแทนแบบการกระทำ กำหนดเป้าหมาย (Action-Oriented Representation) ของ Rebekka Hufenkierk เสนอว่าอารมณ์สมานกายแสดงภาพตัวแทน แก่เราในลักษณะที่ไม่ใช่เชิงโมโนทัศน์ (Non-Conceptual Representa- tion) ผู้เขียนจะไม่กล่าวถึงรายละเอียด ณ ที่นี้¹⁴

จะเห็นแล้วว่าอารมณ์เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับแง่มุมมองทางร่างกาย และเกี่ยวข้องกับการรู้คิดและการมุ่งสู่เป้าหมายของสภาวะจิต ทว่าเพียง สองแง่มุมมองยังไม่พอในการศึกษาหรือทำความเข้าใจอารมณ์อย่าง ครบถ้วน เนื่องจากอารมณ์มีคุณลักษณะทางปรากฏการณ์ หากจะพุด จากแง่มุมมองปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาต้องกล่าวว่า อารมณ์เกี่ยวข้องกับ ประสบการณ์อันมีชีวิตผ่านทางร่างกายที่มีชีวิตถือว่าเป็นจิตสำนึก สมานกายที่มีประสบการณ์ความรู้สึกจากมุมมองของบุคคลที่หนึ่ง การศึกษาอารมณ์เฉพาะในแง่วัตถุวิสัยโดยละทิ้งแง่มุมมองปรากฏ-

¹⁴ ถ้าสำหรับผู้สนใจแนวคิดของRebekka Hufenkierk อ่านได้ที่ <http://philosophyof-brains.com/author/hufendiekr> คือ สภาวะอันตรายสำหรับความกลัว และสภาวะที่ถูก รุกรานสำหรับความโกรธ

การณ์วิทยาจึงไม่เพียงพอ ในทางตรงข้าม การที่เราจะละทิ้งแง่มุมทางวิทยาศาสตร์แล้วหันมาสู่ปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาเพียงอย่างเดียว ในการเข้าใจอารมณ์และจิตก็ดูจะเป็นสิ่งที่ไม่น่าถูกต้องเช่นกัน เนื่องจากหากเรา บอกเพียงว่าอารมณ์เป็นประสบการณ์ภายในโดยที่ไม่มีแง่มุมอื่นก็เหมือนเป็นการปิดประตูการศึกษาอารมณ์อย่างเป็นระบบ (หรืออย่างเป็นทางการ) ดังนั้นวิธีการที่ควรใช้คือการศึกษาอารมณ์อย่างบูรณาการทั้งในแง่วิทยาศาสตร์เชิงวัตถุวิสัยและในแง่ปรากฏการณ์วิทยาเชิงอัตวิสัย ซึ่งการจะทำเช่นนี้ได้ต้องมีทฤษฎีที่เหมาะสม Giovanna Colombetti หนึ่งในนักปรัชญาที่พยายามใช้วิธีการแบบ Enactive Approach มาอธิบายอารมณ์สमानภายในลักษณะบูรณาการดังกล่าว

ผู้เขียนจะอธิบายโดยคร่าวถึงแนวคิดของ Colombetti และแนะนำโมโนทัศน์ที่สำคัญบางโมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องโดยมุ่งหวังว่าจะเป็นการชี้ทางสู่งานเรื่อง *The Feeling Body: Affective Science Meets the Enactive Mind* (2014) ของ Colombetti ให้แก่ผู้ที่สนใจศึกษาอารมณ์สमानภายใน เนื่องจาก Colombetti ถือเป็นหนึ่งในนักปรัชญาที่ได้ก่อตั้งทิศทางการใหม่ให้แก่การศึกษาอารมณ์ในปัจจุบัน (Griffiths, 2013, p. 221) แนวคิด enactivism¹⁵ ที่ Colombetti นำมาใช้เป็นแนวคิดที่ได้ถูกบุกเบิกไว้โดย Varela, Thompson และ Rosch จากงานเรื่อง *Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience* (1991) และงานต่อเนื่องหลังจากนั้น เช่น *Mind in Life: Biology, Phenomenology, and the Science of Mind* (2007)

¹⁵ ผู้เขียนใช้ทับศัพท์คำว่า enactivism เนื่องจากด้วยเหตุผลเดียวกันกับการใช้ทับศัพท์คำว่า enactive approach กล่าวคือ ยังหาคำแปลที่เหมาะสมไม่ได้

ของ Evan Thompson รวมถึงแง่มุมอื่น ๆ เช่น จากจิตวิทยาากลุ่มเกสตัลท์ และจิตนิเวศวิทยา (ซึ่งจะไม่เอ่ยถึงในที่นี้) Colombetti เสนอว่า Enactive Approach มีลักษณะของจิตสมานภายในแง่ของ จิตที่ไม่ใช่ทั้งในแง่จิตวิญญาณและไม่ใช่เพียงกิจกรรมในสมอง แต่คือ จิต (สมานภายใน) ที่ถูกทำให้บังเกิดขึ้นโดยระบบของสิ่งมีชีวิตเนื่องจาก สิ่งมีชีวิตจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ดังที่ Colombetti (2014) กล่าวว่า “จิตได้ถูกดึงบทบาทออกมาหรือถูกทำให้บังเกิดขึ้น โดยสิ่งมีชีวิตด้วยเหตุที่ว่าสิ่งมีชีวิตทางชีววิทยาดังกล่าวมีการจัดระบบอย่างเฉพาะเจาะจงและมีปฏิสัมพันธ์ต่อโลก”¹⁶ (p.xiv) จะเห็นว่าจิตไม่ใช่สิ่งที่อยู่ในสมองเท่านั้น แต่เป็นลักษณะบูรณาการและปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมอง ร่างกาย และโลก ในแง่นี้ร่างกายของสิ่งมีชีวิตจึงไม่ใช่เป็นแค่ระบบเชิงกายภาพและระบบรับรู้ความรู้สึกและสั่งการ (Sensorimotor System) เท่านั้น แต่ยังรวมถึงมิติทางด้าน การควบคุมตนเองของจิตสมานภายใน (“Self-Regulatory” Dimension of Embodiment) ที่เกี่ยวข้องกับของเหลวในร่างกาย เช่น กระบวนการเมตาโบลิซึม การปรับสมดุลความดันโลหิต อุณหภูมิ น้ำและเกลือแร่ ฯลฯ ร่างกายใน แง่นี้จึงกล่าวได้ว่ามี “ชีวิต” และมีระบบในตนเอง เช่น ระบบไหลเวียนโลหิต ระบบอวัยวะภายใน ระบบภูมิคุ้มกันโรค และระบบต่อมไร้ท่อ นอกจากนี้ แนวคิด Enactive approach ยังเน้นย้ำเรื่องประสบการณ์อันมีชีวิตของสิ่งมีชีวิตซึ่งเป็นเรื่องทีวิทยาศาสตร์ด้านอารมณ์ความรู้สึก (Affective Science) ไม่ค่อยให้ความสำคัญ โดยที่ Colombetti แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของ

¹⁶ แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษว่า “the mind is enacted or brought forth by the living organism in virtue of its specific organization and its interaction with the world.”

“ปรากฏการณ์วิทยาแบบธรรมชาตินิยม” ซึ่งเป็นการนำเอาแง่มุมทางปรากฏการณ์วิทยา ไปใช้เพื่อออกแบบการทดลองทางวิทยาศาสตร์และบรรยายประสบการณ์อันมีชีวิตของจิต (และอารมณ์) อย่างไรก็ตาม ลักษณะเช่นนี้ไม่ได้มีจุดประสงค์ที่จะลดทอนประสบการณ์อันมีชีวิตให้เป็นเพียงกระบวนการทางกายภาพ¹⁷ อีกมโนทัศน์สำคัญที่ Colombetti รับมาจาก Thompson คือมโนทัศน์เรื่องความต่อเนื่องเชิงลึกของชีวิตและจิต (“Deep Continuity” of Life and Mind) ถือเป็นอีกรากฐานหนึ่งของแนวคิด Enactive Approach ที่สังเคราะห์และผสานรวมแง่มุมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เช่น ชีววิทยา, ประสาทวิทยา, จิตวิทยา, ปรากฏการณ์วิทยา ฯลฯ รวมถึงการให้ความสำคัญกับระบบการจัดการตนเอง (Self-Organization) ประสบการณ์ทางร่างกาย ลักษณะผลานของสมองและร่างกาย และอื่น ๆ (Ibid, pp. xiv-xvii)

Colombetti (2014) เน้นย้ำว่า “มโนทัศน์แบบ Enactive ก่อให้เกิดผลสำคัญที่ว่า การรู้คิดนั้นดำรงอยู่ในสถานะที่มีอารมณ์ความรู้สึก* (ในความหมายเฉพาะเจาะจง) อยู่ด้วยเสมออย่างจำเป็น”¹⁸ (p. xvii) กล่าวคือ การรู้คิดมีลักษณะของอารมณ์ความรู้สึก* อยู่ก่อนแล้วอย่างจำเป็น เนื่องจากเป็นสองสิ่งที่ยึดไม่ออกจากกัน เราจะเห็นว่า Colombetti ระบุในวงเล็บว่า เธอใช้คำว่าอารมณ์ความรู้สึก* ในความหมายพิเศษ ดังนั้น ในบริบทนี้ผู้เขียนจึงแปลเป็นภาษาไทยว่า อารมณ์

¹⁷ ผู้ที่สนใจเรื่องปรากฏการณ์แบบธรรมชาตินิยม (naturalized phenomenology) อ่านได้ที่ Zahavi (2010) และ Gallagher (2010) (ดูที่บรรณานุกรม)

¹⁸ แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษว่า “The enactive conception... importantly entails that cognition is, necessarily, always already affective (in a sense that I specify)”

ความรู้สึกรู้* (โดยมีเครื่องหมายดอกจันกำกับไว้) อารมณ์ความรู้สึกใน
ความหมายทั่วไปที่นักวิทยาศาสตร์เชื่อกันจะหมายถึงว่าอารมณ์ความ
รู้สึก (ความรู้สึกรู้, อารมณ์, มู้ด) เกิดขึ้นได้ในจิตซึ่งโดยปกติแล้วจิตกับ
อารมณ์ความรู้สึกเป็นสิ่งที่แยกจากกัน ในขณะที่อารมณ์ความรู้สึก* กับ
จิตหรือการรู้คิดถือว่าเป็นสิ่งเดียวกัน นั่นหมายถึงว่าการรู้คิดดำรงอยู่ใน
สภาวะอารมณ์ความรู้สึก*เสมอ

ผู้เขียนได้อธิบายไว้ที่ค่านำว่า อารมณ์ความรู้สึกสามารถรวม
ถึงแง่มุมที่ไม่เกี่ยวกับอารมณ์และมู้ดเลย เช่น ความรู้สึกเจ็บ อย่างไรก็ตาม
ก็ตาม อารมณ์ความรู้สึก* มีความหมายที่กว้างกว่าและลึกกว่านั้น
สำหรับ Colombetti อารมณ์ความรู้สึก* หมายถึงคุณลักษณะที่ไม่วาง
เฉย ทว่าไวต่อความรู้สึกและมีความมุ่งสนใจบางอย่าง หรืออาจเรียก
รวม ๆ ได้ว่า Sense-Making ซึ่งอารมณ์ความรู้สึก* คือสิ่งที่พบได้ใน
ทุก ๆ ระบบที่มีชีวิต (All Living Systems) แม้ว่าจะจะเป็นระบบที่ง่าย
ที่สุด เช่น เซลล์ อย่างไรก็ตาม นี้ไม่ได้หมายความว่าระบบที่มีชีวิตทุก
ประเภทจะสามารถมีอารมณ์ได้ แต่หมายความว่า ในทุก ๆ ระบบที่มี
ชีวิตนั้นจะมีอารมณ์ความรู้สึก* ในแง่ที่ว่ามันไวต่อความรู้สึกและรู้ว่า
อะไรสำคัญต่อมัน และนี่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุก ๆ ระบบที่มีชีวิตนั้นจะ
มีความรู้สำนึก (Conscious) ทว่าเป็นการมุ่งหมายถึงระบบที่มีชีวิต
สามารถมีปฏิสัมพันธ์ต่อโลกแวดล้อมและมีจุดประสงค์แห่งการดำรง
อยู่ของมัน (Ibid, pp. 1-3) ลักษณะอารมณ์ความรู้สึก* อันถือเป็น
รากฐานของทุกระบบที่มีชีวิตนี้ได้สร้างพื้นฐานหรือความเป็นไปได้ของ
การมีอยู่ของรูปแบบการ Sense-Making ที่มีเฉพาะในสิ่งมีชีวิตที่ซับซ้อนกว่า
อย่างเช่น สัตว์และมนุษย์ รูปแบบที่ว่านี้คือ อารมณ์พื้นฐาน
เช่น ความโกรธ ความกลัว รวมถึงอารมณ์บางอย่างที่ต้องการ
กระบวนการการรู้คิดขั้นที่สูงกว่า เช่น ความรู้สึกผิดและความรัก (Ibid,

p.19) แนวคิด Enactive Approach มีแนวโน้มเริ่มต้นจากลักษณะชีววิทยาของสิ่งมีชีวิตจากรากฐานในระดับจุลชีพเพื่อหาคำอธิบายเรื่องอารมณ์ความรู้สึก* อันเป็นพื้นฐานของระบบที่มีชีวิต และสิ่งมีชีวิตทางชีววิทยาในขั้นที่สูงกว่าก็สามารถมีอารมณ์ความรู้สึก* ที่ซับซ้อนกว่าได้ เช่น อารมณ์และมู้ด

กล่าวได้ว่า แนวคิด Enactive Approach สามารถศึกษาจิตและอารมณ์ได้ในแง่วิทยาศาสตร์ (ชีววิทยา) นอกจากนี้ยังไม่เพิกเฉยต่อแง่มุมทางปรากฏการณ์วิทยา กล่าวคือ ดูเหมือนว่าสิ่งมีชีวิตทางชีววิทยาเท่านั้นที่จะมีอารมณ์ความรู้สึก* (รวมถึงอารมณ์และมู้ดในสิ่งมีชีวิตขั้นสูง) และมีกลไกขององค์ประกอบที่ซับซ้อนก่อให้เกิดประสบการณ์อันมีชีวิตจากร่างกายที่มีชีวิต การศึกษาอารมณ์ด้วยกรอบ Enactive Approach จึงถือเป็นทางเลือกที่ดีที่สามารถให้แง่มุมได้ทั้งสองแง่มุมคือ แง่มุมแบบวิทยาศาสตร์ที่ศึกษาอารมณ์อย่างเป็นวัตถุวิสัย (รวมถึงการให้ความสำคัญกับข้อมูลเชิงประจักษ์ของชีววิทยา สรีรศาสตร์ และประสาทวิทยา) และแง่มุมทางปรากฏการณ์วิทยาที่เป็นแง่มุมประสบการณ์จากบุคคลที่หนึ่ง โดยที่ทั้งสองแง่มุมนี้ไม่ได้แบ่งแยกอารมณ์ออกจากกันเป็นสองส่วนที่แยกขาดจากกันโดยสิ้นเชิง แต่หมายถึงว่าอารมณ์มีแง่มุมที่ศึกษาได้จากสองแง่มุมเปรียบเทียบเสมือนเหรียญหนึ่งเหรียญที่มีสองด้านหรือสองแง่มุมให้ศึกษา

แนวคิด Enactive Approach อาจจะดูแปลกหรือเกินเลยไปจากมาตรฐานทั่วไปของการศึกษาจิตหรือการรู้คิดทั้งจากมาตรฐานทางปรัชญาจิตและวิทยาศาสตร์การรู้คิด จึงถือว่าเป็นแนวคิดใหม่ที่ท้าทายนักทฤษฎีโดยทั่วไปอยู่ไม่มากนัก ในยุคที่วิทยาศาสตร์กับจิตสำนึกศึกษาควรเป็นสิ่งที่กระทำควบคู่กันอย่างบูรณาการดังที่กล่าวมาแล้ว การแสวงหาความเป็นไปได้ของการนิยามมโนทัศน์ต่าง ๆ ขึ้นใหม่อย่าง

เช่น “จิต” หรือ “การรู้คิด” อาจเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และถือเป็นการเปิดประตูสู่การสร้างทฤษฎีใหม่ ๆ เกี่ยวกับการศึกษาจิตและอารมณ์อย่างครอบคลุมรอบด้าน ในฐานะที่มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตทางชีววิทยาที่สามารถเป็นวัตถุให้ศึกษากลไกทางกายภาพต่าง ๆ ได้อย่างเป็นวัตถุวิสัยว่าในขณะที่เดียวกันมนุษย์ก็ดำรงอยู่บนฐานของอารมณ์ความรู้สึกที่เปี่ยมไปด้วยประสบการณ์อันมีชีวิตภายใต้ร่างกายที่มีชีวิต และมีประสบการณ์ความรู้สึกจากมุมมองบุคคลที่หนึ่ง

สรุป

การศึกษาอารมณ์ในปัจจุบันใช้วิธีการหรือมุมมองใดมุมมองหนึ่งเพียงอย่างเดียวไม่พอ เนื่องจากอารมณ์มีทั้งแง่บวกที่เป็นอัตวิสัยและแง่บวกที่เป็นวัตถุวิสัย การศึกษาอารมณ์จึงควรกระทำในลักษณะบูรณาการ ในประวัติศาสตร์การศึกษาอารมณ์มีทฤษฎีสองทฤษฎีที่ขัดแย้งกัน คือทฤษฎีความรู้สึกที่มุ่งเน้นแง่บวกความรู้สึกทางร่างกาย และทฤษฎีการรู้คิดที่มุ่งเน้นแง่บวกการรู้คิดของจิต ทว่าในปัจจุบันการโต้แย้งระหว่างสองทฤษฎีนี้ไม่ใช่ใจกลางจริง ๆ ของการถกเถียงอีกต่อไป เนื่องจากเป็นที่ยอมรับตรงกันว่าอารมณ์เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับทั้งร่างกายและการรู้คิด ทฤษฎีอารมณ์สมานกายจึงเป็นทฤษฎีทางเลือกที่น่าสนใจและกำลังได้รับความนิยมในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีอารมณ์สมานกายก็ควรสร้างวิธีการบูรณาการที่สามารถอธิบายได้ครอบคลุมทั้งแง่บวกวัตถุวิสัยหรือในเชิงวิทยาศาสตร์และในแง่บวกอัตวิสัยหรือปรากฏการณ์วิทยาของอารมณ์ด้วย

บรรณานุกรม

- Beck, J. (2015). Hard Feelings: Science's Struggle to Define Emotions. **The Atlantic**. <http://www.theatlantic.com>.
- Colombetti, G. (2014). **The Feeling Body: Affective Science Meets the Enactive Mind**. Cambridge: The MIT Press.
- Kenny, A. Action. (2003). **Emotion and Will**. London: Routledge. (Original work published 1963).
- Kriegel, U. (2014). The Philosophy of Mind: **Current and Perennial Controversies**. In Uriah.
- Kriegel (ed.), **Current Controversies in Philosophy of Mind**. New York: Routledge, p. 1-13.
- Gallagher, Sh. Phenomenology and Non-Reductionist Cognitive Science. in Gallagher, Sh. And Schmicking, D. (eds.), **Hand book of Phenomenology and Cognitive Science**. New York: Springer, p. 20-34.
- Griffiths, Paul E. (2013). Current Emotion Research in Philosophy. **Emotion Review**, 5 (2), 215-222.
- LeDoux, J. E. (1996). **The Emotional Brain**. New York: Simon & Schuster.
- Lyons, W. (1985). **Emotion**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oatley, K. (2004). **Emotions: A Brief History**. Malden: Blackwell Publishing.
- Prinz, J. (2004) Gut Reactions: **A Perceptual Theory of Emotion**. Oxford: Oxford University Press.
- James, W. (1884). What is an Emotion? **Mind**, 9 (34), 188-205.
- Shapiro, L. (2011). **Embodied Cognition**. New York: Routledge.
- Slaby, J. (2008) Affective Intentionality and the Feeling Body.

Phenomenological Cognitive Science, 7, 429-444.

Zahavi, D. Naturalized. (2010). Phenomenology. in Gallagher, Sh. and Schmicking, D. (eds.). **Handbook of Phenomenology and Cognitive Science**. New York: Springer, 3-19.

